

# OBSAH

Předmluva: Lež ( <i>Jiří Padevět</i> ) .....	11
Úvod: Umění nezlehčovat ( <i>Tomáš Koblížek</i> ).....	13

## Kapitola 1

<b>Co jsou a co chtějí: Dezinformace a hate speech z hlediska filozofie</b> ( <i>Tomáš Koblížek</i> ).....	19
1. Dezinformace.....	19
1.1 Dezinformace a misinformace: základní rozlišení.....	21
1.2 Cíle dezinformací a nebezpečí s nimi spojená.....	23
1.3 Nástroje dezinformací.....	28
1.4 Proč věříme dezinformacím?.....	32
1.5 Jak na dezinformace reagovat a proč?.....	40
2. Hate speech.....	44
2.1 Hate speech a verbální šikana: čím se liší? .....	45
2.2 Jak se hate speech šíří a proč je úspěšná? .....	49
2.3 Hate speech a konspirační teorie.....	53
2.4 Nebezpečí plynoucí z hate speech .....	58
3. Regulovat hate speech a dezinformace? Otázka svobody slova.....	63
3.1 Teorie svobody slova založené na pojmu pravdy .....	63
3.2 Teorie svobody slova založené na pojmu demokracie.....	67
3.3 Teorie svobody slova založené na pojmu autonomie .....	70
3.4 Omezovat, či neomezovat dezinformace a hate speech?.....	73
3.5 Meze protiargumentace.....	78

## Kapitola 2

**Jak funguje ruská informační agrese a jak se jí můžeme bránit: Dezinformace z hlediska bezpečnostní praxe**

<i>(Jakub Kalenský)</i> .....	82
1. Terminologie.....	82
2. Proč jsou dezinformace důležité.....	88
2.1 Historie.....	94
2.2 Zdroje.....	103
2.3 Účel.....	113
2.4 Jak vypadají.....	119
2.4.1 Dlouhodobé dezinformační operace.....	120
2.4.2 Krátkodobé dezinformační operace.....	132
2.4.3 Ukrajina.....	135
2.5 Jaký mají vliv.....	142
2.6 Shrnutí oddílu.....	148
3. Čtyři linie obrany.....	149
3.1 Linie 1: Detekce, vyvracení, dokumentace.....	151
3.2 Linie 2: Navyšování povědomí.....	154
3.3 Linie 3: Opravování a prevence slabín v informačním ekosystému.....	158
3.4 Linie 4: Omezování, trestání a odstrašování informačních agresorů.....	163
4. Závěr.....	167

## Kapitola 3

**Nepřavda a nenávisť na hraně zákona: Dezinformace a hate speech z hlediska práva** (*Monika Hanych*).....

.....	169
1. Jak definuje pojmy hate speech a dezinformace právo?.....	170
1.1 Nenávistné projevy.....	171
1.2 Dezinformace.....	175
2. Jaké znaky musí vykazovat nenávistný projev, aby mohl být podle práva omezen?.....	178
2.1 Nejzávažnější nenávistné projevy: výzvy k násilí či vyloučení ze společnosti.....	180
2.2 Ostatní nenávistné projevy či jinak problematické projevy včetně dezinformačních: jak právo řeší střet svobody projevu a dalších základních práv.....	186
2.3 Nenávistné projevy vůči zranitelným skupinám.....	199
3. Právní úprava a praxe k nenávistným projevům.....	204

3.1 Stíhání nenávisti v číslech.....	204
3.2 Právní předpisy v Česku.....	206
3.3 Odpovědnost za protiprávní druhy projevů.....	211
4. Právní specifika dezinformací: právní nástroje v Česku i zahraničí.....	214
4.1 Právo a dezinformace v Česku.....	214
4.2 Právo a dezinformace v Evropě.....	219
4.3 Právo a dezinformace o zdraví.....	223
5. Právo, hate speech a dezinformace: stručné shrnutí závěrem .....	225
 Místo závěru: Předsudky a dezinformace v éře AI ( <i>Tomáš Koblížek</i> ).....	227
 Literatura.....	232
Jmenný rejstřík.....	260
Věcný rejstřík.....	262
O autorech.....	271
Shrnutí .....	273
Summary.....	275

# ÚVOD

## Umění nezlehčovat

TOMÁŠ KOBLÍŽEK

„Rusko bojuje na Ukrajině proti banderovským nacistům.“ „V důsledku očkování zemřelo více lidí než v důsledku covidu.“ „Mrtvý migrant, dobrý migrant!“ „Česko bez buzerantů!“ Není přehnané říci, že výroky podobného typu se staly běžnou součástí naší reality. Zaznívají v diskusních fórech na internetu, jsou provolávány z pódíí na demonstracích či politických mítinzích, objevují se jako nápisy na zdech domů nebo ve vagonech metra.

Naše kniha je věnována projevům, jichž jsou uvedené výroky příkladem: první dva jsou typickými dezinformacemi, zbylé dva jsou obvykle chápány jako nenávistné projevy či hate speech. Všechny tyto projevy spojuje, že jejich cílem je někomu způsobit vážnou škodu, ať už za pomoci šíření nepravd, či nenávistných předsudků. Z knihy se dozvíte, co o těchto projevech, které se nezdíka prolínají, říkají současná filozofie, bezpečnostní praxe, právo a právní teorie. Naším cílem je nabídnout srozumitelný výklad komukoli, kdo chce v této oblasti získat nuancovanější poznání a kdo si chce ujasnit, jak lze těmto projevům předcházet a jak na ně reagovat. Budeme se věnovat otázkám typu: Co vlastně jsou dezinformace a hate speech? Jak dezinformace pracují se lží a jak se pojí s propagandou? Mohou mít nenávistné projevy dopad nejen na své terče, ale také na celou společnost? A je proti dezinformacím a hate speech vhodnější argumentovat, nebo je máme omezovat?

K řečenému je třeba doplnit, že tato kniha vznikla s motivací přesahující snahu pouze zprostředkovat diskusi v jednotlivých disciplínách, které se dezinformacím a hate speech věnují. Důvodem k jejímu sepsání byl také fakt, že současná česká i mezinárodní debata se nezdíka stáčí k otázce, zda jde vůbec o vážný problém a zda existují legitimní způsoby, jak se s dezinformacemi a hate speech vyrovnat. Nejsou dezinformace a hate speech pouze okrajovým fenoménem? A nejsou zásahy

proti obojímu za hranou demokratické diskuse? Co někoho opravňuje k tomu říkat druhým, co je pravda a nepravda, nebo je upozorňovat, jaký mají mít názor na tu či onu skupinu lidí?

V tomto bodě můžeme odkázat na nedávno publikovaný komentář v časopise *Nature*, kde respektovaný psycholog Ullrich Ecker a jiní odborníci komentují především současnou debatu o dezinformacích, avšak způsobem, který je dobře uplatnitelný také na hate speech.<sup>1</sup> V návaznosti na jejich komentář můžeme říci, že abychom se s dezinformacemi a hate speech mohli vyrovnávat, je třeba učinit trojí: (i) uznat vážnost problému, (ii) přijmout, že označení nějaké zprávy za lživou či nenávislnou nemusí být jen možný pohled na věc, ale pádný soud, (iii) být si jist tím, že zásahy proti dezinformacím a hate speech se nevyklučují s dodržováním demokratických principů, včetně svobody slova.

Autoři textu v *Nature* upozorňují na nezanedbatelný fakt, že obdobné předpoklady byly v posledních letech podkopávány, někdy i systematickým způsobem. Vážnost problému je průběžně bagatelizována například šířením fráze o „morální panice“: boj proti dezinformacím má být přehnanou reakcí nesoucí se v duchu morálního odsuzování projevů, jež vpsledku nemají nijak alarmující dopad na společnost. Ohledně předpokladu, že dezinformace lze vyvracet pomocí faktů, je příležitostně upozorňováno na to, že odborníci, kteří se těmto faktům podrobně věnují, nabízejí jeden možný pohled na věc, který však není o nic významnější než jiné: vše je jen „narrativ“ či „perspektiva“. A zásahy proti dezinformacím jsou často kritizovány jako nelegitimní, neboť každý má právo říkat, co uzná za vhodné.

Velmi obdobné soudy se pak ozývají na adresu boje s nenávislnými projevy. Nikoli ojediněle se objevují tvrzení, že kritika hate speech není víc než přehnaná politická korektnost; že to, co je pro jednoho nenávislným projevem, je pro jiného společenskou kritikou; a že boj s hate speech je nedemokratickou snahou omezit něčí svobodný projev.

Bagatelizace vlivu dezinformací a hate speech je běžnou praxí přímo spojenou s jejich šířením. Nešíří se pouze manipulativní zprávy typu, že škodlivé důsledky očkování jsou záměrně zatajovány nebo že migrace je řízená akce vedoucí k ovládnutí Evropy míšeneckou rasou. Spolu s nimi se šíří tvrzení, že vyvracení či kritika těchto výroků je přehnanou reakcí,

<sup>1</sup> Ecker, U., Roozenbeek, J., van der Linden, S., Tay, L. Q., Cook, J., Oreskes, N. & Lewandowsky, S. (2024). Misinformation Poses a Bigger Threat to Democracy than You Might Think. *Nature*, 630(8015), 29–32.

neboť „jen málo lidí na manipulativní výroky slyší“. Těmto bagatelizujícím tvrzením pak někdo může podléhat stejně silně jako dezinformacím samotným – a to navzdory faktu, že například dezinformaci s nenáviselnými aspekty namířené proti migrantům u nás věří asi 20 procent obyvatel, a dezinformaci o zatajování účinků očkování dokonce 40 procent.<sup>2</sup>

Zlehčování dopadů dezinformací a hate speech přitom s sebou nese rizika. Vede k nečinnosti či toleranci tváří v tvář masově šířeným tvrzením, která mohou mít neblahý vliv na veřejné zdraví, na důvěru v demokratické instituce nebo která mohou vést k fyzickému násilí vůči různým společenským skupinám. To, že šíření dezinformací může vést také k extremistickým projevům, ostatně dokládá i fotografie na obálce naší knihy. Dokumentuje bouřlivý pražský protest z roku 2020 proti protipandemickým opatřením, kde řada účastníků zjevně jednala pod vlivem dezinformací. Jedna z těchto dezinformací například spočívala v tvrzení, že onemocnění covid-19 ve skutečnosti neexistuje.

V této knize podrobně popisujeme, jaký dopad jednotlivé typy projevů, ať už dezinformačních či nenáviselných, mohou mít a jaká rizika se s nimi pojí. Stejně tak ukazujeme, že vypořádávání se s dezinformacemi a hate speech není nabouráváním demokracie, ale snahou ji chránit. Oba typy projevů mají extrémně antidemokratický náboj, například manipulují se svobodným rozhodováním lidí během voleb, záměrně nabourávají důvěru v demokratické instituce – ministerstva údajně jednají pod vlivem tajných spiknutí –, nebo vylučují celé skupiny ze společnosti – ti a ti jakožto paraziti si nezaslouží volební právo.

Jednotlivé kapitoly jsou věnovány následujícím tématům:

První kapitola, jejíž autor je shodný s autorem tohoto úvodu, se věnuje dezinformacím a hate speech z hlediska filozofie jazyka a teorie poznání. V této kapitole najdete definici dezinformací a také popis toho, jak se dezinformace liší od některých příbuzných projevů, jako jsou misinformatione. Kapitola dále ukazuje, proč cíle dezinformací nelze omezovat na klamání. Jejich cílem nemusí být jen přesvědčování o pravdivosti nepravdivých tvrzení, tj. právě klam, ale také přesvědčování o nepravdivosti pravdivých tvrzení, tedy šíření nedůvěry. Text se navíc věnuje tomu, proč dezinformacím podléháme. Hovoří se o tzv. kognitivních

<sup>2</sup> iRozhlas (2023). Odstíny nedůvěry: osm skupin lidí rozdělených konspiracemi. [https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/spolecnost-neduvery-serial-dezinformace-vyzkum-skupiny-seznam\\_2306120500\\_pik](https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/spolecnost-neduvery-serial-dezinformace-vyzkum-skupiny-seznam_2306120500_pik). Veškeré webové odkazy v této knize byly navštíveny 17. a 18. prosince 2024.

zkresleních, například jde o sklon přijímat informace bez uvážení, na kolik vyhovují našim dosavadním přesvědčením.

Pokud jde o nenávistné projevy, kapitola ukazuje, čím se liší od jiných útoků využívajících jazyk, třeba od jazykové šikany, a jaká hlavní rizika se s nenávistnými projevy pojí. Text se například zabývá tím, že vedle traumatu může hromadící se hate speech vést k upírání práv celé skupině lidí, případně k jejímu odsunutí na okraj společnosti. Nebezpečí hate speech tedy nelze omezovat na psychologické dopady.

V závěrečné části se kapitola věnuje třem hlavním teoriím svobody slova: teoriím založeným na pojmech pravdy, demokracie a autonomie mluvčího a posluchačů. V textu ukazujeme, proč ani jedna z těchto teorií nutně neposkytuje ochranu pro hate speech a dezinformace. Navíc je prostor věnován výzkumům ukazujícím, že protiargumentace vůči těmto projevům nemusí být v mnoha případech funkční. Proto je vhodné ve vztahu k hate speech a dezinformacím propojovat protiargumentaci a regulaci.

Druhá kapitola, jejímž autorem je Jakub Kalenský, je věnována dezinformacím z hlediska bezpečnostní praxe. Autor se zde zaměřuje na klíčový příklad dezinformací šířených ze strany Ruska. Věnuje se tomu, do jaké míry má smysl rozlišovat mezi těmi, kdo dezinformace vytvářejí, a těmi, kdo je šíří s přesvědčením, že jde o pravdivé zprávy. Z hlediska autorů dezinformačních kampaní a z hlediska úspěchu těchto jejich výtvorů jde v obojím případě o šíření dezinformací, a rozlišování mezi oběma skupinami tedy nemusí být zcela případné. Autor se také podrobněji zaměřuje na to, jak se propojují ruské dezinformace s propagandou a proč jsou dezinformace nedílnou součástí propagandistických kampaní. Zde autor rovněž využívá historické příklady spadající do doby existence Sovětského svazu. Text se dále podrobně zaměřuje na to, kdo jsou nejběžnějšími šířiteli dezinformací. Jde hlavně o státy, ale i lokální politiky. Pozornost je pak věnována dějinám dezinformací jakožto dějinám specifické zbraně a strategickým účelům dezinformací, mezi něž spadá posilování polarizace v dané zemi. Kapitola se dále věnuje různým podobám dezinformací, míře jejich vlivu a čtyřem možným způsobům obrany proti nim: vyvracení dezinformací, zvyšování povědomí o dezinformacích, optimalizaci slabých míst v informačním prostředí daného státu a postihům zaměřeným proti šířitelům dezinformačních zpráv.

Třetí kapitola, jejíž autorkou je Monika Haných, se věnuje dezinformacím a hate speech z hlediska současného práva a právní teorie.

Z textu se dozvíte, jakým způsobem jsou tyto projevy v právní oblasti vymezovány a jakým způsobem je rozhodováno o tom, zda je nějaký dezinformační či nenávistný výrok trestný, případně zda je možné omezit jeho šíření. Kapitola také popisuje klíčový test proporcionality. Ten pomáhá určit, zda lze omezovat šíření nějakého výroku, pokud se v daném případě střetávají dvě významná práva: například něčí právo na svobodný projev na jedné straně a právo jiného na soukromí či právo na rovné postavení na straně druhé. Vedle toho text zahrnuje rozmanitá data z právní praxe. Autorka například uvádí a komentuje počet trestně postihovaných nenávistných projevů v České republice v různých údobích.

Všechny tyto kapitoly lze číst jako odpověď na snahy bagatelizovat vliv, jež ve společnosti dezinformace a hate speech mají. I ve dvacátém století byly slyšet hlasy, které propagandu a veřejně šířenou nenávist zlehčovaly. Tyto projevy však spoluzapříčinily přeměnu demokratických států v režimy, v nichž docházelo ke společensky tolerovanému bezpráví a násilí vůči desítkám milionů lidí. Pokud nechceme tyto tragédie opakovat i ve století jednadvacátém, musíme k těmto rizikům a hrozbám přistupovat výrazně zodpovědněji a průběžně se učit tomu, jak vážné věci nezlehčovat.